

CAMPANII BIZANTINE COMBinate LA DUNĂRE ÎMPOTRIVA UNGARIEI ȘI A CUMANILOR, ÎN TIMPUL ÎMPĂRAȚILOR IOANNES II ȘI MANUEL I COMNENOS

dr. Vasile MĂRCULEȚ*

Consolidat de politica și reformele împăraților Dinastiei Comnenos, Imperiul Bizantin își restabilește și întărește pozițiile la Dunăre. Prin răsturnarea raportului de forțe și a balanței de putere din zonă în favoarea lui, Constantinopol își asigură și conserva prezența politică și militară dominantă în regiune, pe parcursul celei mai mari părți a secolului al XII-lea. În noile condiții politico-militare, fluviul redevenea frontiera nordică incontestabilă a statului basileilor. Până în 1185, Regatul Ungariei, în sectorul apusean al frontierei dunărene, și cumanii, la Dunărea de Jos, au reprezentat principalele amenințări la adresa prezenței bizantine în zonă. În vederea anihilării lor, Bizanțul a întreprins o serie de campanii militare, atât împotriva Ungariei, cât și a cumanilor, dintre care unele combinate, pe uscat și pe apă.

Campanii combinate împotriva Ungariei. În relațiile cu Ungaria, mărun discordele dintre cele două puteri l-a reprezentat pretențiile maghiare la stăpânirea zonei Belgrad-Braničevo sau chiar până la Vidin-Niș. Pe acest fond, în secolul al XII-lea asistăm la mai multe confruntări militare între Imperiul Bizantin și Regatul Arpadian.

Deschise în timpul lui Ioannes II Comnenos (1118-1143), în 1128-1129, confruntările militare bizantino-maghiare din această epocă cunosc o recrudescență în timpul lui Manuel I Comnenos (1143-1180), desfășurându-se, cu scurte perioade de acalmie între 1149 și 1167¹. Conform statisticii realizate de istoricul Michael Angold, între 1151 și 1167, Manuel I a organizat nu mai puțin de 13 campanii împotriva Ungariei, unele dintre ele desfășurate sub comanda directă a basileului². Pe baza știrilor transmise de unele surse am putut identifica un număr de șase campanii militare combinate, una organizată de Ioannes II Comnenos și cinci de Manuel I.

În contextul militar arătat s-au desfășurat și campaniile bizantine combinate împotriva Regatului Ungariei. O serie de referiri la ele, uneori

* Doctor în istorie; cercetător independent; e-mail: vasilemarculet@gmail.com

¹ P. Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London-New York, 2001, p. 52-53 [a se vedea și ediția în limba română: P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526*, Cluj-Napoca, 2006, p. 80].

² M. Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204. A Political History*. Second Edition, London-New York, 1997, p. 203.

deosebit de sumare se regădesc, atât în lucrările unor autori bizantini, cât și în unele de factură apuseană.

Dacă datarea campaniei organizate de Ioannes II, în 1128-1129 nu reprezintă o problemă, nu același lucru se întâmplă cu cele din timpul lui Manuel I. Sumarele și confuzele informații transmise de sursele avute la dispoziție au împiedicat constituirea unui punct de vedere unitar în rândul specialiștilor, care au studiat respectivele evenimente de-a lungul timpului.

În ceea ce ne privește, fără a deschide o discuție pe acest subiect, am optat pentru acceptarea celor mai autorizate propuneri de datare a campaniilor militare analizate de noi, consemnate în literatura de specialitate, aparținând unor specialiști care au acordat o atenție specială elucidării acestei probleme. În consecință, admitem că cele cinci campanii combinate organizate de Manuel I împotriva Ungariei, s-au desfășurat astfel: prima, între toamna anului 1150 și începutul anului 1151; a doua, în primăvara anului 1153; a treia, în toamna anului 1155-primăvara / vara 1156; a patra, în 1164; a cincea, în 1165-1166³.

Campania din 1128-1129. Prima campanie militară combinată împotriva Ungariei, relevată de sursele menționate, a fost organizată de împăratul Ioannes II Comnenos, în 1128-1129. Expediția a constituit răspunsul Bizanțului la atacul Ungariei împotriva stăpânirilor imperiului din nord-vestul Peninsulei Balcanice.

Potrivit istoricului ungar Ferenc Makk, tensiunile din relațiile bizantino-maghiare din această epocă, își aveau rădăcinile în politica adoptată de Constantinopol pe fondul conflictelor maghiaro-venețiene dintre 1115 și 1118, când împăratul Alexios I Comnenos (1081-1118) a susținut Serenissima în acțiunea de cucerire a Dalmației în detrimentul Ungariei⁴. Ulterior, odată cu soluționarea raporturilor bizantino-venețiene, în vara anului 1126, după conflictul din 1122-1126, consideră același istoric, în pofida faptului că sursele cunoscute „*nu susțin presupunerea că încercarea de a restabili controlul maghiar asupra Dalmației a fost precedată de o alianță bizantino-maghiară împotriva Veneției*” sau că regele Ștefan II „*ar fi avut aprobarea Bizanțului pentru recucerirea teritoriilor dalmate*”, Ungaria a perceput decizia autorităților constantinopolitane „*drept o*

³ F. Makk, *Contributions à la chronologie des conflits hungaro-byzantins au milieu du XIIe siècle*, în „Zbornik Radova Vizantološkog Instituta”, XX, 1981, p. 25-40; P. Stephenson, *Manuel I Comnenus and Geza II: A Revised Context and Chronology for Hungaro-Byzantine Relations, 1148-1155*, în „Byzantinoslavica”, LV, 1994, p. 260-264

⁴ F. Makk, *The Árpáds and the Comneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*, Budapest, 1989, p. 21.

*recunoaștere a controlului asupra Dalmației, pe care Veneția o restaurase în 1125*⁵.

În vara anului 1127, tensiunile existente în cadrul raporturilor Imperiului Bizantin cu Regatul Arpadian aveau să răbufnească cu putere. Inițiativa deschiderii operațiunilor militare a revenit Ungariei. Ostilitățile declanșate cu acest prilej vor conduce la o serie de confruntări militare între cele două puteri, care se vor prelungi pe durata mai multor ani⁶.

Tensiunile înregistrate în cadrul relațiilor politice bizantino-maghiare își vor găsi reflectarea și în planul raporturilor comerciale. De altfel, istoricul bizantin Niketas Choniates afirmă categoric că pretextul declanșării ostilităților de către Ungaria l-a reprezentat chiar un fapt de asemenea natură. Conform relatării acestuia, argumentul invocat de autoritățile maghiare pentru a justifica atacul a fost acela că „*locuitorii din Braničevo atacă și îi jefuiește pe ungunii care venise în aceste părți să facă schimb, săvârșind cele mai grave crime împotriva lor*”⁷.

Un cu totul alt pretext al războiului este prezentat de *Chronicon pictum Vindobonense*. Conform consemnării din acest izvor, „*împărăteasa Constantinopolului, fiica regelui Ladislau, pe nume Pyrisk, a trimis un mesager regelui Ștefan ca să-i spună că împăratul, soțul ei, l-a criticat spunând că este un om crud, că ea contrazicându-l împăratul a pedepsit-o*”, măsură pe care regele a considerat-o „*o mare insultă*” și, supărat fiind, „*a strâns o mare armată cu care a invadat părțile Greciei pustiind orașele grecești cu foc și sabie, băgând groaza în toate cetățile acelei provincii*”⁸.

Cauza reală a conflictului, susțin, atât Niketas Choniates, cât și Ioannes Kinnamos, a fost, însă, una de natură politică, anume amestecul autorităților bizantine în disputele interne din statul maghiar. Primul consemnează că „*Almos, fratele lui Ștefan, conducătorul ungunilor, fugise la împărat și fusese primit cu căldură*”⁹. Al doilea autor ne oferă o

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ N. Choniates, *O City of Byzantium, Annales of Niketas Choniates*. Translated by H.J. Magoulias, Detroit, 1984, p. 11; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *Grandezza e catastrofe di Bisanzio* (Narrazione cronologica), vol. I (*Libri I-VIII*), a cura di Anna Pontani. Introduzione di G. Cavallo. Testo critic e Nota al testo di J.-L. van Dieten, Mondadori, 2017, I.8.1].

⁸ *Chronica de gestis Hungarorum e Codice Picto Saec. XIV. / Chronicle of the Deeds of the Hungarians from the Fourteenth-Century Illuminated Codex*. Edited and Translated by J.M. Bak and L. Veszprémy with a Preface by N. Kersken, Budapest-New York, 2018, § 156; [a se vedea și ediția: *Chronicon Pictum Vindobonense / Cronica pictată de la Viena*, edidit G. Popa-Lisseanu, în *Fontes Historiae Daco-Romanorum / Izvoarele istoriei românilor*, București, 1937, § LXVIII].

⁹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1].

informație asemănătoare. El susține că Almos „a venit la curtea împăratului acesta l-a privit cu ochi buni și l-a primit cu bunățate”, mai ales că era căsătorit cu sora acestuia, [Piroska]-Irina¹⁰.

Primirea prințului Almos la Constantinopol l-a nemulțumit profund pe Ștefan II. Ioannes Kinnamos relatează că atunci „când regele ungarilor a auzit de fratele său, a trimis soli la împărat și a cerut ca acesta să fie izgonit de pe pământul romeilor”, dar „nu a reușit să-l convingă”¹¹.

Eșecul diplomatic înregistrat l-a determinat pe regele Ștefan II, ca în vara anului 1127, să deschidă ostilitățile militare împotriva Bizanțului. Forțele maghiare „au trecut Istrosul, au lovit Braničevo dârâmând zidurile și transportând pietrele la Zeugminon (Zemun, n.n.)”, unde au folosit materialul de construcție rezultat pentru ridicarea acestei fortărețe¹². Ridicarea cetății de la Zemun, conduce la concluzia că, foarte probabil, în acest context militar, ungurii au cucerit și Belgradul¹³.

Trupele maghiare au continuat și dezvoltat apoi ofensiva de-a lungul marelui drum militar care lega regiunile nord-vestice ale Peninsulei Balcanice de capitala Imperiului Bizantin, prin văile râurilor Iskăr și Hebros (Maritsa)¹⁴. *Chronicon Poseniense* menționează cucerirea de către unguri a orașului Niș¹⁵. Aceeași soartă a avut și cetatea Serdica (Triaditza / Sofia), pe care maghiarii au jefuit-o, „denunțând din nou și rupând în bucăți tratatele lor de prietenie” cu imperiul, afirmă Niketas Choniates¹⁶. Indirect, din relatarea lui Ioannes Kinnamos, reiese faptul că forțele maghiare au înaintat până în împrejurimile orașului Philippopolis (Plovdiv)¹⁷.

¹⁰ I. Cinnamus, *Epitome. Rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, recensuit Aug. Meineke, Bonnae, MDCCCXXXVI, I.4; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*. Translated by Ch. M. Brand, New York, 1976, I.4].

¹¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4].

¹² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4]; N. Choniates, *op. cit.*, p. 11; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1].

¹³ F. Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, în Idem, *Les Comnènes. Études sur l'Empire byzantine au XIe et au XIIe siècles*, II₍₁₎, New York, 1960, p. 58.

¹⁴ M. Angold, *op. cit.*, p. 185.

¹⁵ *Annales Posenienses*, edente W. Arndt, în *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, edidit G.H. Pertz, t. XVIII, Hannoverae, MDCCCLXVI, p. 572; [a se vedea și ediția: *Chronicon Poseniense*, în *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, edidit St. L. Endlicher, Sangalli, 1849, p. 56].

¹⁶ N. Choniates, *op. cit.*, p. 11; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1]; Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, p. 58; Cf. Gy. Moravcsik, *Byzantium and the Magyars*, Amsterdam, 1970, p. 78.

¹⁷ I. Cinnamus, *op. cit.*, I.4; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4]; Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, p. 58; Cf. Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 78.

Același autor bizantin consemnează că în momentul producerii atacului maghiar, împăratul Ioannes II Comnenos se afla la Philippopolis (Plovdiv). Informat asupra declanșării „acestei probleme apărută pe neașteptate”, basileul, după ce „a analizat cu atenție situația”, a decis „să-i îndepărteze pe huni (unguri, n.n.) din aceste locuri”¹⁸.

Desfășurarea ulterioară a evenimentelor, este prezentată oarecum diferit de Ioannes Kinnamos și Niketas Choniates. Potrivit relatării lui Ioannes Kinnamos, aflând de atacul maghiar, „împăratul s-a repezit cu toată oastea la Istros”, unde „a tăbărât lângă maluri și s-a pregătit de luptă”¹⁹. După cel de-al doilea, contraofensiva bizantină s-a produs în primăvara anului 1128, abia după ce împăratul „și-a pregătit trupele pentru a îndepărta inamicul”²⁰.

Întârzierea semnalată de Niketas Choniates s-a datorat, fără îndoială, atenției acordate de împărat pregătirii campaniei, de la care aștepta rezultate maxime. În acest scop, basileul a organizat împotriva ungarilor o amplă campanie militară combinată, pe uscat și pe apă.

În primăvara anului 1128, când anotimpul a devenit favorabil, după intense pregătiri, a fost declanșată campania împotriva ungarilor. Fără a se pronunța asupra tipului campaniei militare bizantine, Ioannes Kinnamos ne informează că împăratul s-a deplasat la Dunăre, luând alături de „toată oastea” imperială și „o forță aliată de cavaleri liguri, pe care poporul nostru îi numește lombarzi, și de turci”, în fruntea căreia „a tăbărât acolo lângă maluri și s-a pregătit de luptă”²¹. Din relatarea lui Niketas Choniates aflăm că „după ce și-a pregătit trupele pentru a îndepărta inamicul”, împăratul „a navigat cu corăbiile rapide (vñας ταχυναυτούσας) pe care le echipase în Istros prin Pontos și acolo au atacat pe neașteptate inamicul, atât pe uscat, cât și pe apă”²². Organizarea unei campanii astfel de combinate, împotriva ungarilor, este confirmată indirect de știrile transmise de *Chronicon Pictum Vindobonense*²³.

Parcurgerea informațiilor oferite de sursele menționate, ne permite constatarea că fiecare dintre autorii lor acordă o atenție sporită doar unei componente a campaniei, fie celei pe apă, fie celei pe uscat. Acest lucru face ca știrile provenite din respectivele lucrări să fie complementare.

¹⁸ N. Choniates, *op. cit.*; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.2].

¹⁹ I. Cinnamus, *op. cit.*, I.4; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4].

²⁰ N. Choniates, *op. cit.*, p. 11; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1].

²¹ I. Cinnamus, *op. cit.*, I.4; ; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4]; Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, p. 58-59.

²² N. Choniates, *op. cit.*, p. 11-12; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1].

²³ *Chronica de gestis Hungarorum / Chronicle of the Deeds of the Hungarians*, § 156; [a se vedea și ediția *Chronicon Pictum / Cronica pictată*, § LXVIII].

Sumarele informații transmise de autorii bizantini lasă însă neelucidate numeroase aspecte ale campaniei împotriva Ungariei. Spre exemplu, Ioannes Kinnamos nu ne oferă nicio știre cu privire la efectivele și tipul forțelor bizantine angajate în campanie. Fără îndoială, cavalerii lombarzi au constituit o grupare de cavalerie grea. În ceea ce privește trupele de mercenari turci, acestea au format, cel mai probabil, cavaleria ușoară. Informațiile referitoare la acest aspect sunt completate de Niketas Choniates, care consemnează că confruntarea bizantino-maghiară a fost tranșată de atacul cavaleriei bizantine²⁴. Deducem din această știre că, foarte probabil, forțele imperiale angajate în campanie au fost formate, în marea lor majoritate, tot din trupe de cavalerie.

Nici știrile transmise de Niketas Choniates nu fac mai multă lumină în ceea ce privește componenta pe apă a campaniei. Din ce clase și tipuri de vase au făcut parte acele „*corăbii rapide*”, din compunerea flotei imperiale armate pentru campania împotriva ungarilor, autorul nu spune. În comentariul și notele sale la ediția greacă-latină a *Istoriei* lui Niketas Choniates, istoricul Jan-Louis van Dieten propune identificarea lor cu vasele de tip dromon²⁵.

Din punctul nostru de vedere, identificarea tuturor vaselor din escadra trimisă împotriva Ungariei cu dromoanele, este ușor hazardată, prin prisma categoriei de militari participanți la campanie. Din informațiile transmise de Niketas Choniates, se desprinde constatarea că transportarea trupelor imperiale sau, cel puțin, a celei mai mari părți a lor, până la hotarul Regatului Arpadian, s-a făcut cu ajutorul flotei, sub comanda directă a basileului Ioannes II, îmbarcat pe „*trirema imperială*”²⁶. Fără a respinge prezența în cadrul escadre imperiale a vaselor de tip dromon, considerăm însă, dacă avem în vedere faptul că majoritatea lor au fost unități de cavalerie, că pentru transportarea oamenilor și cailor, cu echipamentele și nutrețul lor, a fost imperios necesară folosirea unor vase specifice, precum cele din categoria chelandionului și, probabil, a hyppagogosului. Desigur, în absența unor informații clare, opinia noastră rămâne la nivelul unei ipoteze de lucru.

Informația transmisă de *Istoria* lui Niketas Choniates este completată de cele din *Chronicon Pictum Vindobonense*, care menționează

²⁴ N. Choniates, *op. cit.*, p. 12; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1].

²⁵ J.-L. van Dieten, *Testo critico e Nota al testo* la N. Coniata, *Grandezza e catastrofe di Bisanzio* (Narrazione cronologica), vol. I (*Libri I-VIII*), a cura di Anna Pontani. Introduzione di G. Cavallo. Testo critic e Note al testo di J.-L. van Dieten, Mondadori, 2017, p. 498, n. 96.

²⁶ N. Choniates, *op. cit.*, p. 12; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.2].

că cu ajutorul instalațiilor avute pe vase, bizantinii „*aruncau focuri sulfuroase asupra vaselor ungurilor, dându-le foc chiar pe apă*”²⁷. Știrea conduce la concluzia că în cadrul flotei bizantine trimise să opereze împotriva ungurilor, pe Dunăre, se aflau și vase înzestrate cu *siphoane*, pentru proiectarea la distanță a focului grecesc. Cunoaștem din lucrarea *De Ceremoniis*, a împăratului cărturar Constantinos VII Porphyrogenetos, că în flota imperială erau vase înzestrate cu instalații pentru aruncarea focului grecesc, atât vase din clasa dromonului, cât și din cea a chelandionului²⁸.

Admitem, de asemenea, ca absolut plauzibilă, ca o grupare de forțe terestre bizantine să se fi deplasat pe valea râului Iskăr sau a Moravei, până la hotarul cu Ungaria. Joncțiunea grupării de forțe terestre cu flota s-a făcut în amonte de Braničevo, apropierea cetății *Chramon* (Haram, azi Banatska Palanka, în Serbia, n.n.), situată la confluența râului Nera cu Dunărea²⁹.

Desfășurarea operațiunilor militare își află, de asemenea, o prezentare diferită în lucrările prezentate. Deși, în general, foarte sumare, ele se completează favorizând o reconstituire mai veridică a evenimentelor desfășurate.

Potrivit relatării lui Niketas Choniates împăratul „*a traversat fluviul în trirema lui imperială și a transportat armata pe malul opus, unde cavaleria cu lăncile înclinate, a împrăștiat forțele maghiare adunate*”³⁰. În continuarea relatării sale, Niketas Choniates susține că, după victorie, basileul a rămas mai mult timp pe teritoriul adversarului. În această perioadă el „*a pus stăpânire pe Frangochorion, cea mai bogată regiune a țării hunilor (ungurilor, n.n.), întinsă pe câmpii largi, deschisă între râul Sava și Dunăre*”, apoi „*a ocupat și Zeugminon*” și „*a călărit împotriva cetății Chramon, de unde a luat multă pradă*”³¹. În sfârșit, în iarna anilor 1128-1129, „*după alte bătălii cu acest popor*”, împăratul „*a făcut pace cu el*”³².

²⁷ *Chronica de gestis Hungarorum / Chronicle of the Deeds of the Hungarians*, § 156; [a se vedea și ediția *Chronicon Pictum / Cronica pictată*, § LXVIII].

²⁸ C. Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*. Translated by Ann Moffatt, Maxeme Tall, Leiden-Boston, 2017, p. 672-673; Cf. Hélène Ahrweiler, *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe-XVe siècles*, Paris, 1966, p. 409; Cf. V. Mărculeț, *Campanii bizantine pe Dunăre (secolele VI-XII)*, Constanța, 2020, p. 124-128).

²⁹ F. Chalandon, *op. cit.*, p. 59.

³⁰ N. Choniates, *op. cit.*, p. 12; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1].

³¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1]; Prenru discuțiile privind identificarea și localizarea regiunii Frangochorion, a se vedea: C.J. Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, Prag, 1877, p. 76; P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier*, p. 189-191; Al. Madgearu, *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*, Leiden-Boston, 2013, p. 97, 149; Al. Kazhdan,

La rândul lui, Ioannes Kinnamos consemnează că în fața ofensivei bizantine, regele Ștefan II, care era convalescent după o boală și se refăcea „unde va în mijlocul țării sale”, nu a rămas impasibil, ci „a trimis forțe cât mai repede posibil” la Dunăre cu misiunea „să se opună trecerii împăratului”³³.

Pentru a contracara strategia maghiară, împăratul, susține Ioannes Kinnamos, a recurs la o stratagemă. El a despărțit „forțele aliate”, respectiv cele formate din cavalerii lombarzi și mercenarii turci, de cele bizantine, poruncindu-le să se deplaseze în amonte, într-o zonă unde era un deal „care se ridica din pământul ungarilor și se prelungea până la fluviu”, și să traverseze pe acolo³⁴. În același timp, basileul, în fruntea „unei alte forțe, formată din romei, a rămas vis-à-vis de fortul Chramon” simulând „că va trece imediat pe acolo”³⁵. Stratagema a reușit, astfel că „romeii au trecut fără dificultate”³⁶. În continuarea relatării lui, Ioannes Kinnamos, forțele maghiare nu s-au putut opune celor imperiale și au fugit în dezordine, urmărite îndeaproape până la un râu, unde „în timp ce mulțimea ungarilor s-a repezit pe un pod care traversa râul, acesta s-a prăbușit”, iar mulți dintre ei, „măturați de râu, și-au dat sufletul, iar numeroși alții au căzut în mâinile romeilor, printre aceștia aflându-se Akus și Keledi, bărbați foarte de seamă printre unguri”³⁷. Succesul înregistrat pe câmpul de luptă i-a permis împăratului să ocupe „fără să întâmpine rezistență”, cetățuia Chramon, după care a revenit pe teritoriul imperiului, unde, după ce a întărit apărarea cetății Braničevo, mărinde efectivele garnizoanei, pusă sub comanda strategului Kourtikios, s-a reîntors la Constantinopol³⁸.

Informațiile transmise de autorii bizantini sunt confirmate și completate de cele cuprinse în *Chronicon Pictum Vidindobonense*. Aflăm din această lucrare că, răspunzând agresiunii maghiare, împăratul Ioannes II Comnenos a trimis împotriva ungarilor o mare armată, care a trecut în Ungaria pe la Haram fără a fi putut fi împiedicați de forțele maghiare deoarece „grecii proiectau cu ajutorul instalațiilor focuri sulfuroase

Sirmium, în *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Editor in chief Al. P. Kazhdan, vol. 3, New York-Oxford, 1991, p. 1906.

³² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1].

³³ I. Cinnamus, *op. cit.*, I.4; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4].

³⁴ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4].

³⁵ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4].

³⁶ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4].

³⁷ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4].

³⁸ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, I.4].

împotriva vaselor ungarilor, dându-le foc chiar pe apă”³⁹. În fața ofensivei bizantinilor, regele Ștefan II, consemnează cronică în continuare, a trimis împotriva lor „toată puterea regatului său”, numind la comanda trupelor maghiare pe generalul Setephe⁴⁰. Confruntarea decisivă bizantino-maghiară s-a dat dincolo de râul Karaș, lângă Boron (Braničevo). Forțele maghiare au fost zdrobite de o manieră categorică. Potrivit relatării cronicii „rareori s-a putut întâmpla un asemenea măcel ca cel de aici. Atât de mult sânge omenesc s-a amestecat cu râul Karaș încât părea că totul este sânge. Bărbații în armură zăceau în râu ca trunchiurile de copaci, peste care cei care fugeau și urmăritorii lor treceau râul ca peste un pod. Ungurii erau tăiați ca boii și nu se găsea nimeni acolo care sa-i scape din mâinile grecilor. Comitele (ispán-ul) Csiz și alți războinici de seamă au căzut acolo”⁴¹.

Spre deosebire de izvoarele bizantine, *Chronicon Pictum Vindobonense* ne oferă și o serie de informații cu privire la modul de încheiere a păcii bizantino-maghiare. Nu știm, însă, cât de veridice sunt acestea. Conform acesteia, după confruntarea militară, împăratul Bizanțului și regele Ungariei „au convenit prin mesageri de încredere, să se întâlnească și să trateze unul cu celălalt mergând cu navele pe o insulă care este foarte aproape de orașul Bororich (Braničevo, n.n.). Acolo, marii comandanți după ce s-au scuzat și acuzat îndelung, au încheiat în cele din urmă pacea și s-au întors acasă”⁴².

Parcurgerea știrilor transmise de *Istoria* lui Niketas Choniates și de *Chronicon Pictum Vindobonense*, îndeosebi, ne permit câteva considerații asupra importanței componente pe apă a campaniei bizantine împotriva Ungariei din 1128-1129. Atenția acordată de împăratul Ioannes II Comnenos acestei componente, reiese incluziv din faptul, relevat de informațiile indirecte transmise de Niketas Choniates, anume că ea s-a desfășurat sub directă comandă a împăratului. În cadrul ei, flotei imperiale, angajate în campanie, i-a revenit un dublu rol: a) de a realiza transportul celei mai mari părți a trupelor, cailor și echipamentelor de la Constantinopol pe teatrul de operații; b) să asigure transbordarea forțelor imperiale pe mal stâng al Dunării, în perspectiva confruntării cu cele maghiare.

Constatăm și în acest caz faptul că atenția celor două surse se concentrează, fie pe unul fie pe celălalt aspect. Astfel, Niketas Choniates

³⁹ *Chronica de gestis Hungarorum / Chronicle of the Deeds of the Hungarians*, § 156; [a se vedea și ediția: *Chronicon Pictum / Cronica pictată*, § LXVIII].

⁴⁰ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: *Chronicon Pictum / Cronica pictată*, § LXVIII].

⁴¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: *Chronicon Pictum / Cronica pictată*, § LXVIII].

⁴² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: *Chronicon Pictum / Cronica pictată*, § LXVIII].

evidențiază rolul jucat de flota imperială în transportarea celei mai mari părți a forțelor imperiale, pe Marea Neagră și Dunăre până pe teatrul de operații din apropierea fortăreței Haram. În schimb, și în completare, *Chronicon Pictum Vindobonense*, subliniază rolul jucat de vasele de război, în zdrobirea împotrivrării flotei maghiare și forțarea cu succes a trecerii Dunării de armata bizantină. Izvorul reliefează, mai ales, rolul jucat în aceste operațiuni de vasele înzestrate cu *siphoane* pentru proiectarea la distanță a focului grecesc. Deși nu precizează, care au fost acestea, credem că sursa în discuție are în vedere, în primul rând, vasele din clasa dromonului, dar, probabil, și pe cele din clasa chelandionului, dotate cu instalații similare.

Campania din toamna anului 1150 - începutul anului 1151.

Confruntările bizantino-maghiare erau reluate în anul 1149, la scurt timp după urcarea pe tronul basileilor a lui Manuel I Comnenos. Inițiativa deschiderii ostilităților a revenit regelui Ungariei, Géza II (1141-1162). Disputele militare bizantino-maghiare din această etapă a se vor prelungi, cu unele întreruperi, până în anul 1155⁴³. După o scurtă perioadă de întrerupere, ele vor fi reluate în deceniul următor.

Pe acest fond conflictual, o nouă campanie combinată, pe uscat și pe apă, împotriva Ungariei a fost organizată de împăratul Manuel I Comnenos, la mijlocul secolului al XII-lea. Ea reprezintă prima campanie de acest tip, dintr-un șir mai lung de asemenea expediții militare întreprinse de basileul bizantin împotriva Regatului Arpadian.

Confuzele informații cu privire la desfășurarea ei au făcut ca datarea acesteia să rămână una controversată. Așa cum remarca istoricul maghiar Ferenc Makk, în literatura de specialitate s-au propus pentru declanșarea acesteia anii 1150, 1151 și 1152⁴⁴. În ceea ce ne privește, în consens cu cele mai autorizate cercetări în domeniu, am optat pentru plasarea debutului ei în toamna anului 1150⁴⁵.

Faptul că ne aflăm în prezența unei campanii combinate, pe uscat și pe apă, reiese din informațiile transmise de Ioannes Kinnamos. Referitor la acest aspect, autorul bizantin menționează „*navele pe care le pregătise în*

⁴³ P. Engel, *The Realm of St Stephen*, p. 51; [a se vedea și ediția în limba română: P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 79].

⁴⁴ F. Makk, *Contributions à la chronologie*, p. 31 și n. 29.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 31-33; P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier. A Political Study of the Northern Balkans, 900-2004*, Cambridge, 2000, p. 229-231; Idem, *Manuel I Comnenus and Geza II*, p. 260-264; Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, II₍₂₎, p. 404, unde se pronunță pentru toamna anului 1151.

Bizanț”, împăratul Manuel I spre a le trimite pe Dunăre, concomitent cu forțele terestre, în perspectiva conflictului cu Ungaria⁴⁶.

Din punctul de vedere al lui Niketas Choniates, *casus belli* între Bizanț și Ungaria l-a reprezentat ajutorul militar dat de regele Géza II marelui župan al Serbiei, Uroš II, constând „*într-un corp mare de forțe aliate maghiare*”, în acțiunile împotriva Imperiului Bizantin⁴⁷. Alături de alianța cu sârbii, Ioannes Kinnamos mai identifică drept cauză a conflictului bizantino-maghiar și atacul regelui Ungariei împotriva lui Vladimirko, cneazul de Halici, „*care era aliatul romeilor*”⁴⁸. Aceeași cauză este reținută și de Heinrich von Mûgeln în cronica lui⁴⁹.

În perspectiva confruntării cu Ungaria, Manuel I a dispus concentrarea forțelor imperiale concentrarea la Sardica sau Triaditza (Sofia). Totodată, el a „*poruncit soldaților staționați în Occident (în provinciile europene ale imperiului, n.n.) să aducă în tabără care, cu care să poată transporta alimente și să ajute astfel restul armatei, dacă ar fi rămas fără asemenea mijloace de transport*”⁵⁰.

În toamna anului 1150, cel mai probabil în octombrie, în fruntea forțelor terestre, împăratul Manuel I Comnenos, a deschis ostilitățile împotriva Ungariei. Urmând, cel mai probabil, valea Moravei, trupele bizantine au înaintat până la confluența Savei cu Dunărea⁵¹. Concomitent, o flotă imperială, armată la Constantinopol, care transporta, cel mai probabil, o altă grupare de forțe, cai și echipamente a fost trimisă spre teatrul de operații pe Marea Neagră și pe Dunăre. Nu dispunem însă de informații cu privire la efectivele flotei, clasele și tipurile de vase din compunerea ei, și altele. Considerăm însă că flota armată la Constantinopol, a grupat, atât nave de luptă, din categoria dromonului, cât și vase de transport, aflate în dotarea marinei bizantine. Probabil principală misiune a flotei era aceea de a asigura transbordarea trupelor imperiale de pe un mal pe altul al Dunării.

Potrivit relatării lui Ioannes Kinnamos, joncțiunea dintre forțele terestre și flotă nu s-a produs, însă, ceea ce a compromis planul de acțiune

⁴⁶ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.10; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.10].

⁴⁷ N. Choniates, *op. cit.*, p. 53; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, I.8.1].

⁴⁸ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.11; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11]; Pentru intervenția maghiară la Halici, datată însă în 1152, a se vedea și: *The Nikonian Chronicle. From the Year 1132-1240*, vol. II. Edited, Introduced and Annotated by S.A. Zenkovsky. Translated by S.A. and Betty Jean Zenkovsky, Princeton, New Jersey, 1984, p. 64-66, sub anul 1152.

⁴⁹ F. Makk, *The Árpáds and the Comneni*, p. 54-55.

⁵⁰ N. Choniates, *op. cit.*, p. 53; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, IV.1.2].

⁵¹ F. Chalandon, *op. cit.*, II(2), p. 404; Cf. F. Makk, *Contributions à la chronologie*, p. 29; Cf. P. Stephenson, *Manuel I Comnenus and Geza II*, p. 256.

conceput pentru această etapă a campaniei. Ajuns în zona de operații, împăratului nu i-a rămas decât să constate că „vasele pe care le pregătise la Bizanț nu le avea la dispoziție”, deoarece nu sosiseră pe teatrul de operații⁵².

Care au fost motivele care au determinat întârzierea flotei, izvoarele avute la dispoziție nu spun. Credem însă că, dată fiind perioada de toamnă, condițiilor dificile de navigație din Marea Neagră le-a revenit un rol determinant.

Întârzierea flotei a condus la o schimbare a planului de operații, conceput de împărat. În aceste condiții, componentei pe apă a campaniei avea să-i revină un rol minor, chiar neînsemnat. Din acest motiv, credem noi, izvoarele de care dispunem nu acordă, decât o atenție minimă componentei pe apă a campaniei bizantine.

În lucrarea lui, Ioannes Kinnamos, afirmă că împăratul s-a grăbit să pătrundă pe teritoriul Ungariei nedorind să rateze o „*asemenea ocazie*”⁵³. Care a fost această „*ocazie*”, autorul nu precizează. Credem însă că ea poate fi pusă în relație directă cu informația transmisă de Niketas Choniates, care susține că în momentul producerii atacul bizantin, regele Geza II „*nu se afla pe pământul său, ci se războia împotriva rhosului vecin*”, respectiv cu cneazul de Halici⁵⁴.

Absența flotei, l-a silit pe basileu să improvizeze, recurgând folosirea ambarcațiunilor locale pentru traversarea râului Sava. Împăratul a fost primul care s-a îmbarcat pe „*un skiff, ca cele de lemn, care se află lângă țărmurile de acolo, și s-a grăbit spre malul mai îndepărtat [al râului]. El însuși își ținea calul de căpăstru*”⁵⁵.

Exemplul basileului a fost urmat și de „*armata romeilor a trecut în același mod*”, apoi soldații bizantini, neîntâlnind aproape nicio împotrivire, „*au călcat în picioare Ungaria. Înaintând înăuntru, ei au jefuit fără milă tot ce se afla în calea lor*”⁵⁶.

Informația transmisă de Ioannes Kinnamos cu privire la succesul înregistrat de forțele bizantine este confirmată de *Continuatio Zwetlensis Prima*. Într-o însemnare succintă, sub anul 1152, această sursă înregistrează faptul că „*grecii devastară țara ungarilor*”⁵⁷. Referiri diferite la această

⁵² I. Cinnamus, *op. cit.*, III.10; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.10].

⁵³ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.10].

⁵⁴ N. Choniates, *op. cit.*, p. 54.

⁵⁵ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.10; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.10].

⁵⁶ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.10].

⁵⁷ *Continuatio Zwetlensis Prima*, în „*Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*”, editat G.H. Pertz, t. IX, Hannoverae, MDCCCLI, p. 538.

campanie se mai regăsesc în alte izvoare bizantine sau apusene, precum discursul retorului Mihail, adresat împăratului Manuel I, discursul lui Euthymios Tornikes, rostit în fața aceluiași împărat la sfârșitul anului 1161, poemele istorice ale lui Theodoros Prodromos, epigramele unui autor anonim, sau cronica lui Heinrich von Mügel⁵⁸.

După succesul repurtat, Manuel I s-a îndreptat spre fortăreața Zemun, pe care nu a reușit, însă, s-o cucerească. Un corp de oaste, comandat de cumnatul său, Theodoros Vatatzes, a fost lăsat de împărat să asigure blocada cetății, iar el cu restul trupelor a pătruns în regiunea dintre Sava și Dunăre, așa-numita Frangochorion. O grupare de forțe maghiară, care a încercat să oprească ofensiva bizantină a fost înfrântă, și cei mai mulți soldați din compunerea ei s-au predat armatei imperiale. Lipsiți de posibilitatea de a primi ajutor din partea Ungariei, soldații garnizoanei cetății Zemun au predat fortăreața împăratului, care a poruncit „*ca niciunul dintre ei să nu fie ucis de romei, dar a jefuit cetatea, care era plină cu o mulțime de provizii*”⁵⁹.

Informat că regele Geza încheiase cu succes campania împotriva cneazului de Halici, și se îndrepta precipitat împotriva lui, Manuel s-a grăbit să-i iasă în întâmpinare. Împotriva opoziției exprimate de generalii statului său major, care „*îi dezaproba cu tărie planurile*”, împăratul și-a trecut forțele peste Sava și a pornit să intercepteze trupele maghiare⁶⁰. Totodată, el a ordonat comandantului flotei, al cărui nume nu ni s-a transmis, „*să rămână pe loc cu navele sale pe malul opus al fluviului*”⁶¹.

Informația lui Ioannes Kinnamos permite concluzia că în timpul desfășurării acțiunilor militare terestre prezentate, flota bizantină reușise, în final, deși și cu mare întârziere, să ajungă pe teatrul de operații și să facă joncțiunea cu forțele terestre. După trecerea trupelor imperiale peste Sava, flotei i-a revenit o misiune clasică în cadrul tacticii bizantine în astfel de situații, aceea de a asigura spatele trupelor terestre, angajate în operațiuni militare. Mai mult, pentru a spori combativitatea soldaților săi, împăratul a poruncit comandantului flotei să nu treacă pe malul opus, la adăpost, niciun

⁵⁸ Michaelis Rhetoris, *Oratio ad Manuelem Imperatorem*, în „*Fontes rerum Byzantinarum*”, accuravit W. Regel, t. I, fasc. 1, Petropoli, MDCCCXCII, p. 131-132; A.I. Papadopoulos-Kerameus, *Noctes Petropolitane. Zbornik vizantijskih tekstov XII-XIII vâkov*, Sankt-Petresburg, 1913, p. 174-175; E. Miller, *Poemes Historiques de Théodore Prodrome*, în „*Revue Archéologique*”, nouvelle série, 40, 1973, 25, p. 418-419; Sp. Lampros, *Markianos kodix, 524*, în „*Neos Ellinomnimon*”, 8, 1911, 2, p. 149-140; Cf. F. Makk, *Contributions à la chronologie*, p. 30, n. 23.

⁵⁹ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.10; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.10].

⁶⁰ *Ibidem*, III.11; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁶¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

luptător bizantin care ar fi părăsit câmpul de luptă, chiar dacă acesta ar fi fost el însuși⁶².

Un prim contact a avut loc cu un corp de oaste maghiar, comandat de un anume Belosis (Beluš), căruia Ioannes Kinnamos îi acordă titlul de *ban*⁶³. Demnitarul maghiar a evitat însă confruntarea cu oastea bizantină și s-a repliat la Braničevo, poziție care i-ar fi permis „*sa-i atace mai bine pe romei*”⁶⁴.

Comandantul maghiar a fost identificat de Ferdinand Chalandon cu banul Béla, fiul marelui župan al Serbiei, Uroš I, și unchiul, după mamă, al regelui Géza II, un personaj deosebit de influent la curtea arpadiană. Potrivit istoricului francez, misiunea acestuia ar fi fost aceea de a împiedica transbordarea de către flota bizantină a trupelor terestre imperiale pe malul stâng al Dunării, apoi prin stabilirea la Braničevo, el ar fi urmărit realizarea unei diversiuni care să-l determine pe Manuel să revină pe malul stâng al Savei spre a preveni această amenințată⁶⁵.

Cel puțin parțial stratagema comandatului maghiar a reușit, fapt confirmat de știrile transmise de Ioannes Kinnamos. Autorul bizantin consemnează că împăratul a pus capăt operațiunilor militare desfășurate în teritoriile dintre Sava și Dunăre, a revenit cu forțele sale pe malul drept al râului, „*s-a dus la Braničevo și a tăbărât acolo*”⁶⁶.

În această etapă a campaniei, operațiunile militare bizantine au fost extinse și la nord de Dunăre. Din informațiile transmise de Ioannes Kinnamos aflăm că „*dorind să prade o altă parte a Ungariei*”, respectiv aceea „*unde se găsea muntele numit în limba băștinașilor Temises, împăratul l-a trimis pe Borises cu o armată*” să atace această regiune⁶⁷.

Acest comandant bizantin a fost identificat diferit de istorici. Unii dintre ei sunt de părere că este fiul fostului rege maghiar Kálamán (1095-1116), numit în sursele bizantine Borises sau Kalamanos⁶⁸. Alții îl identifică cu un ban al Croației⁶⁹.

Nu cunoaștem modul în care forțele comandate de Borises au trecut Dunărea. Deși nu avem informații în acest sens, credem însă că operațiunile

⁶² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁶³ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁶⁴ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁶⁵ F. Chalandon, *op. cit.*, II(II), p. 399-407.

⁶⁶ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.11; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁶⁷ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁶⁸ F. Chalandon, *op. cit.*, II(II), p. 401, 406-407; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 81; Ch. M. Brandt, *Appendix I*, în J. Kinnamos, *op. cit.*, 225; Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 151.

⁶⁹ F. Makk, *The Árpáds and the Comneni*, p. 60, 84; P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier*, p. 233.

de transbordare a acestora pe malul stâng s-a realizat cu concursul flotei imperiale. Succesul obținut de acțiunea lui Borises a fost unul deplin. Ioannes Kinnamos consemnează că ajungând în regiune, comandantul maghiar din slujba Bizanțului a străbătut-o de la un capăt la altul „dărâmand orașele de acolo care erau ocupate de un număr mare de locuitori și dispuneau de tot felul de bunuri de valoare”⁷⁰. Angajând lupta cu forțele regale din regiune, le-a zdrobit de o manieră categorică, capturând „trei detașamente (φάλαγγι) maghiare” după care „s-a întors în tabăra romeilor încărcat cu prade de acolo”⁷¹. Urmărit de forțele maghiare, comandate de regele Géza însuși, Borises s-a retras evitând lupta și a trecut Dunărea noaptea, foarte probabil, cu concursul și sub protecția flotei imperiale, „la lumina torțelor pe care împăratul i le aprinsese în număr mare din tabără”⁷².

Alte confruntări militare nu mai sunt înregistrate în timpul acestei campanii. Se pare că la sfârșitul anului 1150, între cei doi beligeranți a fost negociată o pace⁷³. Încheierea ei își are, se pare, confirmarea într-un pasaj din *Comentariul la Psalmul LXIV*, realizat de Gerhoch de Reichersberg, dedicat papei Eugenius III, cu prilejul vizitării Romei, în primăvara anului 1152⁷⁴. Credem, de asemenea, că, foarte probabil, la același eveniment face referire și mitropolitul Eustathios al Thesalonikului, în *Discursul de Bobotează din 1174*, rostit în fața împăratului. În cuvântarea lui, înaltul prelat menționează între aduse la supunere de împărat pe „peoni și dalmați”, împreună, respectiv pe unguri și sârbi⁷⁵.

Pacea negociată la sfârșitul anului 1151, a fost, mai degrabă, un armistițiu, care a condus la încetarea ostilităților, în această fază a disputei bizantino-maghiare. Dovada clară a acestei realități este faptul că împăratul Manuel I a mai rămas în regiune până la începutul anului 1151, pentru a întări apărarea orașelor paristriene, probabil pe cele din partea apuseană a Themei Paradounavon, pentru a putea rezista în fața unui eventual atac maghiar. Totodată intenționa, ca în fruntea trupelor imperiale, să treacă pe

⁷⁰ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.11; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁷¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁷² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁷³ P. Stephenson, *Manuel I Comnenus and Geza II*, p. 260.

⁷⁴ *Gerhohi prepositi Reichersbergensis libeli selecti*, ed. E. Sackur, în „Monumenta Germaniae Historica, Libelli de Lite Imperatorum et Pontificum saeculis XI et XII conscripti, t. III, Hannoverae, MDCCCXCVII, p. 463; Cf. P. Stephenson, *Manuel I Comnenus and Geza II*, p. 260..

⁷⁵ Eustathios of Thessaloniki, *Secular Orations 1167/8 to 1179*. Translation with Introduction and Commentary by A.F. Stone, Leiden-Boston, 2017, p. 20 și n. 100, cu discuțiile asupra identificării.

malul stâng al Dunării pentru a angaja o confruntare decisivă cu forțele regelui Géza II, care, în primăvara anului 1151, în pofida armistițiului încheiat la sfârșitul anului precedent, „*tăbărâse pe malul opus al Dunării*”⁷⁶.

Operațiunile militare împotriva Ungariei nu au mai fost însă reluate, deoarece, aflat în fața iminentului atac bizantin, suveranul maghiar a solicitat să-i fie comunicate condițiile de pace. Tratatul dintre cele două părți s-a prelungit, foarte probabil, până la începutul anului 1151, respectiv în aprilie⁷⁷. După încheierea păcii, împăratul a revenit la Bizanț, unde „*și-a sărbătorit triumful*”⁷⁸.

Campania din primăvara anului 1153. Perioada de pace din relațiile bizantino-maghiare a fost una de scurtă durată. În primăvara anului 1153, informat că regele Géza, nemulțumit de prevederile păcii încheiate, intenționa „*să atace pe neașteptate orașele paristriene*”, Manuel I s-a grăbit „*să preîntâmpine acțiunea*”, scrie Ioannes Kinnamos⁷⁹. Ca urmare, consemnează autorul bizantin, împăratul a revenit pe malul Dunării, „*cât a putut de repede*” și și-a poziționat forțele pe malul drept al fluviului în fața armatei maghiare, „*tăbărâtă pe celălalt mal*”⁸⁰.

Campania bizantină din primăvara anului 1153 a fost din nou una combinată, pe uscat și pe apă. Știrile transmise de Niketas Choniates, neconfirmate însă de cele oferite de Ioannes Kinnamos, permit să se deducă faptul că forțele terestre s-ar fi concentrat la Serdica⁸¹.

Din sumarele știri transmise de Ioannes Kinnamos, deducem că, concomitent cu forțele terestre, care sub comanda directă a împăratului, s-au îndreptat spre Dunăre, o flotă imperială, asupra căruia autorul nu ne oferă nicio altă informație, a fost trimisă spre teatrul de operații⁸². Foarte probabil, componența și misiunea ei nu au diferit semnificativ de cele ale flotei folosite în campaniile anterioare similare⁸³.

Defecțiunile survenite în cadrul componentei pe apă din timpul campania anterioare aveau, însă, să se repete. Din nou, forțele terestre

⁷⁶ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.11; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11].

⁷⁷ F. Makk, *Contributions à la chronologie*, p. 33; P. Stephenson, *Manuel I Comnenus and Geza II*, p. 264.

⁷⁸ J. Kinnamos, *op. cit.*, III.11. Pentru datare a se vedea: F. Chalandon, *op. cit.*, II₍₂₎, p. 408; Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 81; F. Makk, *Contributions à la chronologie*, p. 33; P. Stephenson, *Manuel I Comnenus and Geza II*, p. 264.

⁷⁹ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.12; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.12].

⁸⁰ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.12].

⁸¹ N. Choniates, *op. cit.*, p. 8; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, IV.1.2].

⁸² I. Cinnamus, *op. cit.*, III.12; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.12].

⁸³ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.12].

bizantine nu au putut fi transbordate rapid pe malul stâng al Dunării deoarece, din motive rămase, de asemenea, necunoscute, „*navele romeilor nu le erau încă disponibile*”, flotă întârziind să-și facă apariția în zona de operații⁸⁴.

În continuarea relatării lui, autorul bizantin nu mai oferă nicio informație cu privire la flota imperială trimisă pe Dunăre. Absența oricăror știri referitoare la componenta pe apă a campaniei ne determină să conchidem că, cel mai probabil, flota armată la Constantinopol nu a mai ajuns pe teatrul de operații. Ca urmare, relatează Ioannes Kinnamos, „*câteva zile mai târziu, romeii au construit cât mai multe vase ușoare din materialele disponibile și le-au târât până la fluviu*”⁸⁵.

Știrile comunicate de Ioannes Kinnamos ne permit constatarea potrivit căreia componenta pe apă a campaniei a fost complet compromisă. Situația creată, care amenința și desfășurarea componentei terestre, l-a silit pe împărat, ca pentru remedierea ei, să improvizeze din nou. În acest scop, el a recurs la resursele locale, respectiv la acele „*materiale disponibile*”, găsite la fața locului cu ajutorul cărora au fost construite „*vasele ușoare*”, menționate de autor. Care au fost tipurile de „*vase ușoare*” construite de bizantini, acesta nu precizează, însă. În ceea ce ne privește, având în vedere condițiile și timpul scurt în care aceste nave au fost construite, precum și materialele avute la dispoziție de constructori, suntem de părere că ele au fost plute și / sau poduri plutitoare, asemenea bacurilor.

Din știrile transmise de Ioannes Kinnamos reiese că la o confruntare între cele două părți nu s-a mai ajuns deoarece, temându-se de o nouă înfrângere, regele Géza s-a grăbit să solicite încheierea păcii. Solii lui solicitau ca, din răz bunare, împăratul „*să nu lipsească Ungaria de mai mult de zece mii de oameni*”, și îi propuneau să accepte răscumpărarea „*mulțimii rămase de prizonieri*”⁸⁶.

Spre deosebire de Ioannes Kinnamos, Niketas Choniates susține că în această campanie, forțele bizantine, comandate de Manuel I, nu au mai atins linia Dunării, ci au înaintat doar până la Serdica. Potrivit știrilor transmise de autorul bizantin, în timp ce împăratul staționa aici a sosit o solie din partea regelui Ungariei, care a negociat încheierea păcii⁸⁷. De aici, susține Niketas Choniates, împăratul s-a îndreptat împotriva sârbilor, pe care

⁸⁴ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.12].

⁸⁵ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.12].

⁸⁶ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.12].

⁸⁷ N. Choniates, *op. cit.*, p. 8; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, IV.1.2].

i-a adus la ascultare, apoi, după o oprire în Thessalia, a revenit la Constantinopol⁸⁸.

Campania din toamna anului 1154 - primăvara / vara anului 1155.

Tensiunile maghiaro-bizantine înregistrau o nouă recrudescență în a doua jumătate a anului 1154. Faptul s-a datorat intrigilor lui Andronikos Comnenos, vărul împăratului, care a apelat la sprijinul regelui maghiar Géza II, în tentativa lui de a-l detrona pe Manuel I și de a ocupa tronul basileilor de la Constantinopol.

O primă fază a campaniei, eminentamente terestră, s-a derulat în a doua jumătate a anului 1154. Ea a debutat cu asediul cetății Braničevo de către o grupare de forțe maghiare. Din relatarea lui Ioannes Kinnamos, reiese că la comanda acestor trupe s-a aflat Boritzes (Borić), banul Bosniei⁸⁹.

La aflarea veștii că Ungaria a deschis ostilitățile, Manuel I s-a îndreptat în grabă spre teatrul de război de la Dunăre. Primul său obiectiv, consemnează Ioannes Kinnamos viza ocuparea cetății Zemun, care dispunea de o „*capacitate defensivă considerabilă*”, pentru a face din ea „*ea baza expediției sale împotriva ungarilor*”⁹⁰.

Informate întâmplător, prin interceptarea mesajului trimis de împărat locuitorilor din Braničevo, prin care îi informa că le vine în ajutor, că forțele imperiale, comandate de basileu, se îndreaptă împotriva lor, trupele maghiare care asediau cetatea, au intrat în panică. Ele au pus capăt operațiunilor militare pe care le desfășurau, „*au dat foc berbecilor lor și la tot ce mai fusese pregătit pentru asediu*” și au încercat să revină pe malul stâng al Dunării⁹¹. Ne reușind să facă acest lucru din cauza faptului că apele fluviului erau umflate și învolburate de ploile și furtunile din amonte, „*s-au grăbit spre Belgrad*”⁹².

Un corp de oaste, comandat de generalul Basileios Tzintziloukes, Chartoularios, a fost trimis înainte împotriva trupelor maghiare aflate în retragere⁹³. Înaintând în marș forțat, generalul bizantin a interceptat forțele maghiare, pe care le-a atacat prin surprindere, punându-le inițial în derută. Ungurii, considerând că însuși împăratul „*conduce această bătălie, au fugit în dezordine*” dar în încercarea disperată de a traversa râul Sava, „*mulți*

⁸⁸ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: N. Coniata, *op. cit.*, IV.1.2]; Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, II(2), p. 409.

⁸⁹ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.19; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19]; Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, II(2), p. 411, unde datează această fază în 1155.

⁹⁰ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

⁹¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

⁹² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

⁹³ N. Choniates, *op. cit.*, p. 58; [a se vedea și ediția N. Coniata, *op. cit.*, IV.1.4]; Cf. F. Makk, *The Árpáds and the Comneni*, p. 67.

dintre ei, care erau înghesuiți pe bărci, s-au înecat în râu”, ambarcațiunile scufundându-se sub greutatea lor⁹⁴.

Confruntarea era departe însă de a fi tranșată în favoarea trupelor imperiale. Când au înțeles că împotriva lor opera doar un corp de oaste, trupele maghiare, superioare din punct de vedere numeric, s-au redresat și au angajat lupta cu cele bizantine. A urmat „*un mare măcel de ambele părți*”⁹⁵. Dispersarea contingentelor maghiare care acționau sub comanda prințului Ștefan, fiul lui Geza, și pretendent la tronul Ungariei, de partea Bizanțului, a condus la înfrângerea trupelor imperiale, care s-au dispersat în dezordine. În timpul retragerii dezordonate, scrie Ioannes Kinnamos, „*aproape toți unгурii care erau cu Ștefan și mulți dintre romei au căzut. Alții, printre care s-a numărat și comandantul Basileios, s-au salvat prin fugă*”⁹⁶.

O informație cu un conținut asemănător, cu privire la deznodământul bătăliei și la pierderile trupelor imperiale, ne transmite și Niketas Choniates. Acesta consemnează că în urma confruntării nefericite în care și-a angajat trupele, generalul bizantin a pierdut „*mai mult de jumătate din armata lui, care a întors spatele inamicului, a fost urmărită multă vreme și înfrântă*”⁹⁷.

O altă problemă cu care s-a confruntat împăratul în această fază a campaniei l-a reprezentat iminența unei revolte a locuitorilor din Belgrad. Pentru rezolvarea problemelor de aici și preîntâmpinarea declanșării revoltei el a recurs la mijloacele diplomației. El l-a trimis la Belgrad pe Ioannes Cantacouzinos, care s-a achitat cu deplin succes de misiunea încredințată⁹⁸.

În aceste condiții se încheia prima fază a campaniei. Deoarece anotimpul era înaintat, iar atragerea armatei maghiare într-o confruntare decisivă devenise imposibilă, Manuel I a decis oprirea operațiunilor militare și reluarea campaniei în anul următor. El și-a stabilit comandamentul la Berrhoia (Stara Zagora), la poalele Munților Sredna Gora, unde, pe timpul iernii anilor 1154-1155 a continuat pregătirile în vederea reluării campaniei în anul 1155⁹⁹.

În primăvara anului 1155 debuta a doua fază a campaniei bizantine împotriva Ungariei, una combinată, pe uscat și pe apă. Sub comanda directă a împăratului, forțele terestre bizantine s-au deplasat pe teatrul de operații de

⁹⁴ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.19; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

⁹⁵ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

⁹⁶ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

⁹⁷ N. Choniates, *op. cit.*, p. 58; [a se vedea și ediția N. Coniata, *op. cit.*, IV.1.4].

⁹⁸ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.19; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

⁹⁹ Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, II(2), p. 413, unde datează șederea împăratului Berrhoia în iarna anilor 1155-1156.

la Dunăre, ocupând poziții pe malul drept al fluviului. Obiectivul strategic al împăratului, scrie Ioannes Kinnamos era să aplice o lovitură decisivă Regatului Ungariei, scop în care intenționa „să pătrundă până în cele mai necunoscute părți ale acelei țări”¹⁰⁰.

Concomitent cu forțele terestre, o flotă imperială, armată la Constantinopol, a înaintat prin Marea Neagră și pe Dunăre până în zona de operații. Numărul și tipul de vase din compunerea ei nu sunt precizate. Din știrile transmise de Ioannes Kinnamos aflăm doar că acestea erau „în număr mare”¹⁰¹. Efectivele marinarilor și a soldaților îmbarcați pe ele, precum și numele amiralului de la comanda ei rămân la fel de necunoscute.

Din succintele informații transmise de Ioannes Kinnamos aflăm că de această dată, sincronizarea forțelor navale cu cele terestre a fost una ireproșabilă, astfel că flota a sosit la timp la locul stabilit. Ca urmare, relatează autorul, „corăbiile care plecaseră din Bizanț au ancorat acolo în număr mare” realizând joncțiunea cu trupele de uscat¹⁰².

Misiunea principală a flotei este precizată clar de Ioannes Kinnamos, anume aceea de a asigura transbordarea forțelor terestre pe malul stâng al Dunării. Referitor la acest aspect, autorul consemnează că vasele imperiale „așteptau să ducă forța armată peste fluviu”¹⁰³. Nu excludem posibilitatea, foarte probabilă de altfel, ca după realizarea acestei misiuni, flotei să-i fi revenit sarcina de a asigura spatele trupelor terestre pătrunse pe teritoriul inamic.

Punerea în aplicare a componentelor tactice ale planului strategic conceput de împărat s-au oprit la această fază, consemnează Ioannes Kinnamos. Pus în fața puternicei ofensive bizantine, regele Géza II a optat pentru evitarea confruntării și inițierea tratativelor de pace. Printr-o solie, trimisă în tabăra împăratului, el propunea eliberarea prizonierilor bizantini și recunoașterea suzeranității împăratului. Deși inițial a respins aceste propuneri, în final, în primăvara anului 1155, după unii autori, în vara aceluiași an, după alții, Manuel I a sfârșit prin a le accepta¹⁰⁴. Astfel, prizonierii făcuți de unguri în confruntarea cu trupele lui Basileios Tzitziloukes „au fost duși înapoi în tabăra romeilor”, la fel și „armele și caii și orice altceva care fusese pradă de război”, iar „pentru caii și boii

¹⁰⁰ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.19; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

¹⁰¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

¹⁰² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

¹⁰³ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

¹⁰⁴ P. Stephenson, *Manuel I Comnenus and Geza II*, p. 268; F. Makk, *The Árpáds and the Comneni*, p. 61; Idem, *Contributions à la chronologie*, p. 40.

căzuți, li s-au oferit animale în schimb de la autohtonii maghiari”¹⁰⁵. Pacea din primăvara sau vara anului 1155, încheia perioada de confruntări militare bizantino-maghiare din timpul regelui Géza II¹⁰⁶.

Campania din 1164. Ostilitățile bizantino-maghiare avea să fie redeschise în anul 1164 de regele Ștefan III. Doar cu câteva luni înainte, acesta reușise să-l îndeprăteze de pe tron pe unchiul său, Ștefan IV, protejatul împăratului de la Constantinopol, care se refugiase în imperiu (19 iunie 1163)¹⁰⁷.

Încă timpul luptelor interne din Ungaria, care au urmat morții lui Géza II (1162) Manuel I își stabilise comandamentul la Serdica. De aici el se deplasase „în Paristria, vecină cu Braničevo și Belgard”, pentru a preîntâmpina un atac al ungarilor, își trimisese nepotul, pe Alexios Kontostephanos, cu un corp de oaste în sprijinul lui Ștefan IV, ocupase cetatea Haram și încercase, fără mult succes, să atragă de partea protejatlui său nobilimea maghiară¹⁰⁸.

Pe fondul reluării ostilităților împotriva imperiului de către regele Ungariei, basileul „s-a grăbit să treacă Dunărea și trecând pe lângă o insulă de acolo a intenționat să mărșăluiască spre interior”, consemnează Ioannes Kinnamos¹⁰⁹. Potrivit lui Charls M. Brand, trecerea Dunării s-a făcut, probabil, în apropiere de Novi Sad¹¹⁰.

Transbordarea forțelor bizantine pe malul stâng al Dunării a fost asigurată de flota imperială prezentă în zonă. În lucrarea lui, Ioannes Kinnamos relatează o întâmplare petrecută cu ocazia trecerii Dunării al cărei protagonist a fost împăratul însuși. Potrivit acestuia, „în timp ce forța romeilor trecea, s-a constatat că una dintre bărci, plină până la refuz cu încărcătură și arme și, posibil, cu mai mulți oameni, care nu era departe de mal, s-a înclinat într-o parte, astfel încât apă s-a revărsat în ea. Restul armatei romeilor, cei care se imbarcaseră pe corăbii și erau purtați la suprafața râului și cei care stăteau încă pe uscat, unii cuprinși de frica

¹⁰⁵ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.19; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.19].

¹⁰⁶ F. Makk, *The Árpáds and the Comneni*, p. 62; Idem, *Contributions à la chronologie*, p. 40.

¹⁰⁷ *Chronica de gestis Hungarorum / Chronicle of the Deeds of the Hungarians*, § 170; [a se vedea și ediția *Chronicon Pictum / Cronica pictată*, § LXXIII]; Cf. P. Engel, *The Realm of St Stephen*, p. 52-53; [a se vedea și ediția în limba română: P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 80].

¹⁰⁸ N. Choniates, *op. cit.*, p. 72-73; [a se vedea și ediția N. Coniata, *op. cit.*, V.1-5]; Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, II₍₂₎, p. 475.

¹⁰⁹ I. Cinnamus, *op. cit.*, V.8; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.8].

¹¹⁰ Ch. M. Brand, *Notes to Book V*, în J. Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*. Translated by Ch. M. Brand, New York, 1976, p. 253, n. 25.

primejdiei, alții din neglijență, au ignorat problema corabiei căreia nu îi lipsea prea mult să meargă la fund cu toți oamenii săi, cu excepția faptului că împăratul a sărit în apă și a înaintat mai departe pe jos. În timp ce curentul se învârtea cu mare violență și formase acolo niște vârtejuri din care era greu de scos, el și-a pus umerii sub barcă și a prevenit pericolul, dând ocazia și altora să vină în ajutor. Rușinați de zelul lui, ei au mers să-i ajute pe cei aflați în primejdie și i-au scăpat de pericol”¹¹¹.

Prezența flotei imperiale în zona de operații militare permite concluzia că și această campanie a fost una combinată, pe uscat și pe apă. Componenta ei, când și în ce condiții a fost trimisă pe Dunăre sunt aspecte care rămân neelucidate. Totodată, în absența unor informații mai consistente, conchidem că rolul ei s-a limitat la acela de a trece pe malul stâng al Dunării forțele terestre, care urmau să desfășoare operațiuni militare împotriva ungarilor, și, probabil, de a asigura spatele acestora.

Din relatarea lui Ioannes Kinnamos aflăm că, „după ce a trecut Dunărea ceva mai sus” de zona primejdioasă, Manuel I a înaintat, în fruntea forțelor terestre în orașul „cu numele Pagatzion”, care era „mitropolia poporului din Sirmion (Sirmium, n.n.)”, unde „își avea locuința episcopul”¹¹². Admitem ca perfect plauzibilă identificarea propusă de istoricul Nicos Oikonomides, anume că eparhia la care face referire autorul bizantin este una ortodoxă, respectiv așa-numita *Mitropoliei a Turciei*, iar orașul de reședință, *Pagatzion*, este unul și același cu Bács sau Bač¹¹³.

În fața ofensivei bizantine regele Ungariei s-a grăbit să încheie pace. În schimbul recunoașterii sale ca rege al Ungariei, Ștefan III a acceptat ca fratele lui mai tânăr, Béla, pe atunci principe al Dalmației și Croației, să fie să fie educat la Constantinopol. Prin această decizie, Manuel I renunța la fostul lui protejat, Ștefan IV¹¹⁴.

Campania din 1165-1166. Împăratul Manuel I, la data respectivă lipsit de urmași pe linei bărbătească, l-a tratat pe Béla cu multă considerație. Prințul maghiar a fost rebotezat Alexios, și logodit cu fiica basilelui, care a instituit pentru el titlul de *despot*, tratându-l ca pe urmașul lui la tron.

Refuzul regelui Ștefan III de a ceda Imperiului Bizantin teritoriile care constituiseră apanajul lui Béla au condus la redeschiderea ostilităților.

¹¹¹ I. Cinnamus, *op. cit.*, V.8; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.8].

¹¹² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.8].

¹¹³ N. Oikonomidès, *À propos des relations ecclésiastiques entre Byzance et la Hongrie au XIe siècle: le Métropolit de Turquie*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes, IX, 1971, 3, p. 530.

¹¹⁴ Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, II(2), p. 475; P. Engel, *The Realm of St Stephen*, p. 52; [a se vedea și ediția în limba română: P. Engel, *Regatul Sfântului Ștefan*, p. 80].

Pe acest fond, Manuel I a organizat, împotriva Ungariei, ultima campanie combinată, pe uscat și pe apă, asupra căreia avem știri sigure.

Din relatarea lui Ioannes Kinnamos deducem faptul că ostilitățile au debutat în primăvara anului 1165 cu asedierea cetății Zemun de către regele Ungariei. Știm din știrile aceluiași autor că orașul era apărat de o garnizoană bizantină, întărită cu susținători ai fostului protejat al Bizanțului, Ștefan IV, care se afla și el în oraș¹¹⁵.

În sprijinul orașului asediat, Manuel I a trimis un puternic corp oaste terestru, sub comanda generalilor Mihail Gabras și Joseph Bryennios. Al doilea comandat bizantin apare la Niketas Choniates ca fiind Mihail Branas¹¹⁶. În subordinea acestora au fost pus alți comandanți cu multă experiență militară, „*dintre cei mai distinși dintre romei*” din rândul cărora Ioannes Kinnamos reține numele lui Ioannes Angelos și Ioannes Ises, ultimul „*turc prin naștere*” dar educat în stilul de viață bizantin¹¹⁷.

Concomitent cu trimiterea corpului de oaste terestru, a fost organizată și componenta pe apă a campaniei. Împăratul, scrie Ioannes Kinnamos cu privire la acest aspect, „*dorind și mai mult să ajute orașul, a umplut numeroase corăbii cu ostași și provizii și le-a poruncit să navigheze pe drumul Dunării, să furnizeze oamenilor dinăuntru cu cele necesare, până când el însuși va ajunge în Ungaria cu toată armata*”¹¹⁸.

Potrivit informațiilor transmise de autorul bizantin, flota imperială trimisă în ajutorul cetății Zemun a sosit înaintea corpului de oaste terestru pe teatrul de operații și s-a angajat imediat, și cu mult succes, în dispozitivul de apărare a orașului. Rezultatul s-a materializat în „*pierderi multe*” suferite de unguri „*căci corăbiile romeie care erau ancorate pe cel mai apropiat mal al fluviului Dunărea au contribuit cu foarte multe la sprijinirea romeilor din interior și le-au furnizat altele*”¹¹⁹.

Pierderile provocate de flota imperială i-au determinat pe unguri să schimbe obiectivul. Aceștia au oprit temporar atacul asupra Zemunului și s-au concentrat pe distrugerea flotei bizantine. Intenția lor era să își atingă scopul înainte de sosirea pe teatrul de operații a corpului de forțe terestre comandat de generalii Mihail Gabras și Joseph Bryennios¹²⁰. În acest scop, consemnează Ioannes Kinnamos, „*au adunat bărci, [...], și s-au repezit*

¹¹⁵ I. Cinnamus, *op. cit.*, V.13; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13]; Cf. F. Chalandon, *op. cit.*, II₍₂₎, p. 481.

¹¹⁶ N. Choniates, *op. cit.*, p. 75; [a se vedea și ediția N. Coniata, *op. cit.*, V.3.1].

¹¹⁷ I. Cinnamus, *op. cit.*, V.13; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13].

¹¹⁸ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13].

¹¹⁹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13].

¹²⁰ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13].

peste râu împotriva celor romeie pentru a le scufunda și a birui cu ușurință în luptă”¹²¹. Acțiunea lor a eșuat însă, lamentabil, ungerii dovedindu-se inferiori în lupta pe apă. A contribuit, de asemenea, la eșecul lor și faptul că „navele lor, pentru că nu erau construite foarte bine și fiind de o lățime prea mare, erau inferioare ca viteză celor romeie”, astfel că „pe măsură ce treceau peste râu, romeii, care adoptaseră un tip de dispozitiv de luptă, i-au interceptat la mijlocul râului și au tras în ei puternic cu săgeți” obligându-i să dea înapoi¹²². Restul ambarcațiunilor ungeresti, „apropiindu-se de celălalt mal al râului, au evitat primejdia”, șansă pe care însă nu a avut-o una dintre ele, „plină de oameni care dețineau funcții de comandă în cadrul lor”, care „a ajuns pradă romeilor, când aceștia au lovit-o cu foc artificial”¹²³.

Fără îndoială, „focul artificial” la care face referire autorul bizantin este focul grecesc. Utilizarea lui în confruntarea navală bizantino-maghiară de pe Dunăre, conduce la concluzia că în cadrul flotei imperiale trimisă în ajutorul cetății Zemun, se aflau și nave dotate cu sifhoane pentru proiectarea la distanță a acestei substanțe inflamabile, cel mai probabil, dromonuri. Conchidem, de asemenea, că, în această fază a campaniei rolul ei a fost unul determinant, atât în susținerea apărării cetății, cât, mai ales, și în zdrobirea flotei maghiare în confruntarea navală de pe Dunăre.

În aprilie 1165, ungerii reușeau, totuși, să ocupe Zemunul. Succesul s-a datorat defectării unora dintre susținătorii lui Ștefan IV. Plătit de adversari, unul dintre aceștia, un anume Thomas, l-a otrăvit pe fostul rege¹²⁴. Soldații bizantini și cei maghiari neimplicați în complot „au scăpat nevătămați, deoarece au cedat orașul cu condiția încheierii unui astfel de acord”¹²⁵. Succesul obținut a asigurat maghiarilor, nu numai ocuparea Zemunului, ci și „a întregului Sirmion (Sirmium, n.n.)”, respectiv a regiunii omonime¹²⁶.

Pe fondul acestui context defavorabil, în iunie 1165, odată cu intrarea împăratului în campanie, debuta faza a doua a expediției împotriva

¹²¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13].

¹²² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13].

¹²³ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13].

¹²⁴ N. Choniates, *op. cit.*, p. 73; [a se vedea și ediția N. Coniata, *op. cit.*, V.1.5]; Cf. *Chronicon Dubnicense*, recensuit et praefatus est M. Florianus, Lipsiae, 1884, p. 100-101; Cf. *Chronicon Budense*. Textum recognovit, notis illustravit, lemmata ac indices adiecit, et praefatus est: Ios. Podhradczky, Budae, 1838, p. 188.

¹²⁵ I. Cinnamus, *op. cit.*, V.13; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13].

¹²⁶ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.13].

ungurilor. Forțele imperiale terestre s-au concentrat inițial la Serdica, de unde s-au deplasat apoi pe teatrul de război de la Dunăre¹²⁷.

Sosit în zona de operații, Manuel și-a poziționat cea mai puternică parte a armatei în fața orașului Chramon (Haram), inducând impresia că acela era locul ales pentru transbordarea trupelor sale pe malul stâng al Dunării. Când a observat că trupele maghiare au ocupat poziții pe malul opus, cu intenția de a-i împiedica trecerea, „*a pornit spre Belgard și în zori a navigat într-acolo*”, obligând inamicul să-și fragmenteze forțele, susține Ioannes Kinnamos¹²⁸.

Puținele informații pe care le avem nu ne permit să cunoaștem dacă flota imperială prezentă în zona de operații militare a fost trimisă de la Constantinopol odată cu debutul acestei faze a campaniei antimaghiare sau una și aceeași cu cea care a participat la apărarea cetății Zemun. Indiferent de situație, prezența ei reprezintă o confirmare a desfășurării unei campanii combinate, pe uscat și pe apă.

A urmat apoi debarcarea forțelor imperiale în fața cetății Zemun, prilej cu care, afirmă Ioannes Kinnamos, „*romeii au fost cuprinși de o mare temere la trecere*”¹²⁹. Situația a fost salvată de exemplul împăratului care, văzând temerile soldaților, „*a urcat într-un skiff (λεμβάδιον), înaintea tuturor celorlalți și s-a grăbit spre malul opus*”¹³⁰. Urmând exemplul basileului, „*armata romeilor, rușinată a pornit spre vase (ναῦς)*”¹³¹.

Debarcarea trupelor imperiale i-a determinat pe unguri să-și abandoneze pozițiile și să se retragă. Cu prilejul debarcării s-a produs un incident al cărui protagonist a fost, din nou, împăratul. Referitor la acesta, Ioannes Kinnamos consemnează în lucrarea lui că „*la debarcarea pe pământul inamic, împăratul a sărit mai departe decât era normal (căci adâncimea nu permitea navei să se așeze pe uscat), și-a ratat locul și și-a răsucit grav unul dintre picioare*”, dar „*nu a vrut să-și potolească zelul, ci s-a grăbit spre un râu*” pentru a-și petrece apoi întreaga zi „*cu această durere, partea rănită a piciorului umflându-se*”¹³².

Operațiunile militare au continuat cu asediul cetății Zemun și confruntarea cu forțele maghiare venite în sprijinul cetății. Nu insistăm asupra acestor momente ale campaniei încheiate cu victoria forțelor imperiale și cu impunerea unor condiții de pace favorabile regelui Ștefan III.

¹²⁷ F. Chalandon, *op. cit.*, II(2), p. 483-484

¹²⁸ I. Cinnamus, *op. cit.*, V.14; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.14].

¹²⁹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.14].

¹³⁰ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.14].

¹³¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.14].

¹³² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, V.14].

Revenind la componenta pe apă a campaniei, conchidem pe baza sumarelor știri deținute că în această a doua etapă a expediției, flotei imperiale i-a revenit, inițial, rolul de a transporta pe Dunăre de la Haram la Belgrad, forțele terestre bizantine. Ulterior, ea a asigurat debarcarea acestora în fața cetății Zemun. Nu avem informații că în această fază, vasele imperiale ar fi participat la alte operațiuni militare.

Campania împotriva cumanilor din 1148. În secolul al XII-lea, principala problemă a politicii Imperiului Bizantin la Dunărea de Jos a fost cea cumană. Refacerea imperiului și redevenirea lui o mare putere în zonă a permis Constantinopolului să promoveze o politică activă în raporturile cu cumanii. În câteva rânduri, incursiunile cumanilor nord-dunăreni împotriva stăpânilor bizantine din Peninsula Balcanică au fost urmate, după alungarea turanicilor, de campanii de pedepsire întreprinse de forțele bizantine împotriva acestora în chiar teritorii controlate de ei pe malul stâng al Dunării. Unele dintre aceste campanii au fost combinate, pe uscat și pe apă. O asemenea campanie a fost organizată de împăratul Manuel I Comnenos, în anul 1148. Acțiunea a fost răspunsul dat de basileu unei incursiuni a cumanilor împotriva stăpânilor bizantine din sudul Dunării. Componenta terestră a campaniei este bine cunoscută. Ea a fost prezentată detaliat de autorul contemporan Ioannes Kinnamos¹³³. Întrucât ea nu reprezintă un interes deosebit pentru demersul nostru, nu insistăm asupra ei.

Faptul că ne aflăm în prezența unei campanii, concepută ca una combinată, reiese clar din informațiile transmise de Ioannes Kinnamos¹³⁴. Din păcate, autorul bizantin acordă o atenție foarte redusă componentei pe apă a campaniei. Aceasta este abia amintită, referirile autorului la ea fiind extrem de sumare și făcute în contextul prezentării evenimentelor consumate în cadrul componentei terestre.

Din relatarea lui Ioannes Kinnamos aflăm că, ajuns la Philippopolis, basileului „*îi ajunge zvonul că oști de sciți (cumani, n.n.) au trecut Istrosul și distrug și pradă tot ce întâlnesc în cale*” și că au distrus un oraș de pe malul fluviului, Demnitzikos, identificat cu Zimnicea de unii autori¹³⁵. Cunoaștem din prezentarea campaniei, făcută de același autor, că, informat despre atacul cumanilor, basileul „*s-a grăbit spre Istros*”, după ce, în

¹³³ I. Cinnamus, *op. cit.*, III.3; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III. *Scriptores Byzantini, Saec. XI-XIV / Izvoarele istoriei României*, III. *Scriitori bizantini (sec. XI-XIV)*, ediderunt Al. Elian et N.-Ș. Tanașoca, București, 1975, p. 232/233-236/237].

¹³⁴ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes*, III, p. 232/233-236/237].

¹³⁵ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes*, III, p. 232/233-236/237].

prealabil, „poruncise să fie trimise nave (ναῦς) din Bizanț, la Istros, pe la Anchialos”¹³⁶. Ajuns la Dunăre, în urmărirea cumanilor, care, evitând o confruntare militară cu forțele imperiale, s-au repliat pe malul stâng al fluviului, împăratul a întâmpinat dificultăți serioase la traversarea acestuia, deoarece „nu sosiseră încă corăbiile” pe care le aștepta¹³⁷. În consecință, el s-a văzut obligat să recurgă la folosirea unor „bărci (πορθμεὺς)”, de proveniență autohtonă, pentru trecerea Dunării¹³⁸. Aflăm din relatarea lui Ioannes Kinnamos că „deoarece corăbiile nu sosiseră încă”, împăratul, „legând bărcile una lângă alta trecu Istrosul cu cinci sute dintre soldații săi”¹³⁹. Cu ajutorul aceluiași vase au fost traversate „alte două râuri navigabile”, întâlnite în cale¹⁴⁰. Depășirea acestor obstacole, a permis corpului de oaste bizantin să-i surprindă pe cumani și să îi înfrângă, într-o regiune desemnată de autorul bizantin cu denumirea de *Tenuormon*, asupra identificării istoricii nu s-au pus încă de acord¹⁴¹.

Legarea bărcilor una de alta s-a dovedit o măsură ingenioasă și utilă, care a suplinat într-o proporție însemnată absența flotei imperiale. Prin legarea bărcilor între ele, împăratul a obținut niște poduri plutitoare, cu o capacitate de transport net superioară. Acest lucru a făcut posibilă trecerea peste Dunăre a corpului de oaste de 500 de oameni, format, foarte probabil, numai din călăreți. Transbordarea pe malul stâng al fluviului a 500 de călăreți cu caii și echipamentul lor, în urma unei singure traversări, cum pare a reieși din relatarea lui Ioannes Kinnamos, ne permite concluzia că numărul ambarcațiunilor, rechiziționate din ordinul împăratului, a fost unul destul de ridicat.

Sumarele știri deținute nu permit reconstituirea desfășurării detaliate a campaniei navale împotriva cumanilor din 1148. Totuși, pe baza lor putem

¹³⁶ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes*, III, p. 232/233-236/237].

¹³⁷ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes*, III, p. 232/233-236/237].

¹³⁸ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes*, III, p. 232/233-236/237].

¹³⁹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes*, III, p. 232/233-236/237].

¹⁴⁰ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes*, III, p. 232/233-236/237].

¹⁴¹ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes*, III, p. 232/233-236/237]. Pentru discuțiile și propunerile de identificare a toponimului *Tenuormon* a se vedea: Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II. *Sprechreste der Türkvölker im dem Byzantinischen Quellen*, Leiden, 1983, p. 305-306; P.Ș. Năsturel, *A propos de Tenu Ormon (Teleorman) de Kinnamos*, în „Geographica Byzantina”, sous la direction d’Hélène Ahrweiler, paris 1981, p. 81-91.

reconstitui itinerarul pe care flota ar fi trebuit să-l urmeze. Conchidem, deci, că vasele solicitate la Constantinopol trebuiau să se concentreze la Anchialos. De aici, urmau să navigheze de-a lungul litoralului vest-pontic, să pătrundă pe Dunăre și să înainteze spre sectorul central al cursului său inferior, foarte probabil, până în zona vecină Teleormanului actual. Derularea deficitară componentei navale a campaniei și-a pus amprenta negativ asupra desfășurării acesteia în ansamblul ei. Faptul s-a datorat absenței vaselor, care „nu sosiseră”, la timp, la punctul de întâlnire de pe Dunăre, conform dispozițiilor imperiale, ceea ce a condus la întârzierea declanșării contraofensivei împotriva cumanilor din stânga fluviului¹⁴². În ceea ce privește misiunea flotei, deși aceasta nu este precizată în informațiile transmise de Ioannes Kinnamos, credem că ea trebuia să blocheze revenirea cumanilor la nord de Dunăre, permițând astfel forțelor terestre bizantine să le nimicească. Conchidem, însă, pe baza aceluiași știri că, din motive pe care nu le cunoaștem, deoarece autorul bizantin nu le precizează, flota imperială nu și-a îndeplinit misiunea, ceea ce a condus la un eșec total al campaniei navale bizantine din 1148. Aceleași sumare știri fac ca și alte aspecte importante ale campaniei pe apă să rămână necunoscute. Reținem între acestea numărul și tipul de vase din compunerea flotei trimise împotriva cumanilor, numărul și categoriile de militari transportați de vase și, nu în ultimul rând, motivele care au condus la eșuarea misiunii sale. De altfel, interesant rămâne faptul că absența oricăror informații despre ea, în lucrarea autorului bizantin, nu ne permite nici, cel puțin, să știm dacă flota a mai ajuns sau nu la Dunăre.

Considerații finale. În secolul al XII-lea în timpul domniilor lui Ioannes II și Manuel I Comnenos, principalii adversari ai Imperiului Bizantin la frontiera dunăreană au fost Regatul Ungariei, la Dunărea Bănățeană, și cumanii la Dunărea de Jos.

Amenințarea maghiară a condus la organizarea unui număr apreciabil de campanii militare de către cei doi împărați cu scopul contracarării acesteia. În cadrul respectivelor campanii, șase au fost combinate, pe apă și pe uscat: în 1128-1129, în toamna anului 1150-primăvara anului 1151, în primăvara anului 1153, în 1155-1156, în 1164 și în 1165-1166. Împotriva cumanilor, informațiile avute la dispoziție ne permit identificarea unei singure campanii combinate. Aceasta a fost organizată de împăratul Manuel I, în anul 1148.

¹⁴² *Ibidem*; [a se vedea și ediția: J. Kinnamos, *op. cit.*, III.3; traducerea în: *Fontes*, III, p. 232/233-236/237].

În majoritatea covârșitoare a cazurilor componente pe apă a campaniilor i-a revenit un rol secundar. Misiunea flotei imperiale participante la respectivele campanii s-a limitat, în unele cazuri la transportarea unor oameni și materiale pe teatrul de operații și de a asigura transbordarea forțelor terestre pe un mal sau altul al Dunării sau Savei. Cunoaștem o singură campanie, cea din 1165-1166, în care flota bizantină a contribuit decisiv la apărarea cetății Zemun și la zdrobirea flotei maghiare de pe Dunăre.

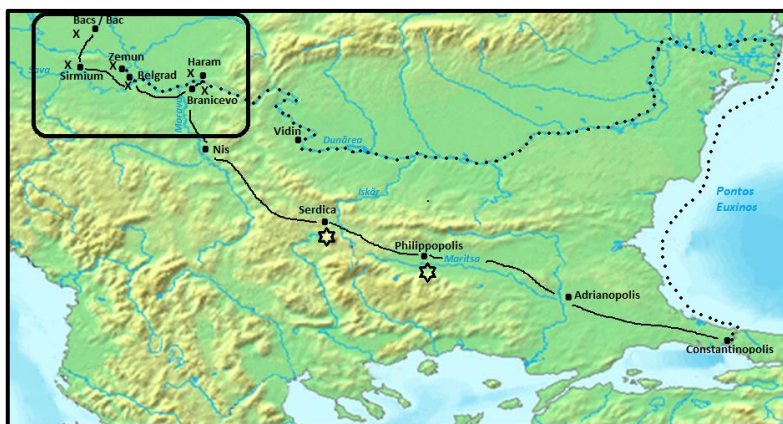
***COMBINED BYZANTINE CAMPAIGNS ON THE DANUBE
AGAINST HUNGARY AND THE CUMANS, IN THE TIME OF
EMPERORS IOANNES II AND MANUEL I KOMNENOS***

-abstract-

Key Words: Ioannes II, Manuel I, Géza, Ștefan, Byzantine Empire, Hungary, Danube, Hungarians, Cumans, combined campaigns.

In the 12th century the main opponents of the Byzantine Empire were the Kingdom of Hungary and the Cumans. Against them, the Emperors Ioannes II and Manuel I Komnenos organized a series of combined campaigns, by land and water. Against Hungary, such campaigns were organized by Ioannes II in 1128-1129, and by Manuel I in autumn of 1150- the beginning of 1151, spring of 1153, autumn of 1154- spring / summer of 1155, 1164 and 1165-1166. Against the Cumans, a combined campaign was organized by Manuel I in 1148.

Anexe

CAMPANIILE BIZANTINE COMBinate ÎMPOTRIVA UNGARIEI DIN 1128-1129, 1150-1151, 1153, 1164, 1165-1166

- Traseul flotei imperiale în timpul campaniilor bizantine împotriva Ungariei
- _____ Traseul urmat de forțele terestre în timpul campaniilor bizantine împotriva Ungariei
- □ Teatrul de operații militare în timpul campaniilor bizantine împotriva Ungariei
- X Bătălii bizantino-maghiare
- ☆ Locuri de concentrare ale forțelor bizantine în pregătirea unora dintre campaniile împotriva Ungariei

CAMPANIA COMBINATĂ BIZANTINĂ ÎMPOTRIVA CUMANILOR, DIN 1148

- Traseul destinat flotei imperiale
- _____ Traseul probabil urmat de forțele terestre bizantine
- - - - - Posibilul traseu al atacului cumanilor
- Loc de concentrare a forțelor terestre bizantine
- x Ciocnirea bizantino-cumană